

**ȚARA MOLDOVEI
ÎN TIMPUL DOMNIEI
LUI CONSTANTIN
CANTEMIR.
DOCUMENTE INTERNE
(1685-1693)**

Dr. Valentin CONSTANTINOV

**THE COUNTRY OF MOLDOVA DURING
THE TIMES OF CONSTANTIN CANTEMIR.
DOCUMENTS (1685-1693)**

As a result of this project there were revealed many unknown materials up nowadays. It is contained rich material about the cultural, social and political history of the the Country of Moldova. There is much information regarding the history of the settlements of the Republic of Moldova. More over, it was outlined a new direction of investigation to discover new sources regarding the history of the Country of Moldova in the XVII century.

Proiectul *Țara Moldovei în timpul domniei lui Constantin Cantemir. Documente interne (1685-1693)*, din cadrul programului de stat „Dinastia Cantemireștilor – polifonismul preocupărilor științifico-artistice”, își propune scoaterea la iveală a materialelor arhivistice necunoscute, păstrate în depozitele arhivistice în special din România, dar și din Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina sau Polonia, privitoare la aspectele vieții sociale, culturale și materiale din Țara Moldovei din a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în special din timpul domniei lui Constantin Cantemir.

Publicarea unor documente inedite privitoare la domnia lui Constantin Cantemir, ordonarea, sistematizarea altor documente împrăștiate în mai multe colecții sau ediții dispersate de documente și editarea unor volume de documente privitoare la Țara Moldovei din perioada amintită va avea un impact deosebit asupra investigațiilor în domeniu, facilitând și punând la dispoziția cercetătorilor izvoare extrem de importante privind dinastia Cantemireștilor și epoca lor. Cu un corpus de documente despre istoria Țării Moldovei din timpul domniei lui Constantin Cantemir va fi posibilă cunoașterea epocii amintite din toate punctele de vedere, ceea ce va favoriza utilizarea noilor informații în cursuri, conferințe, emisiuni televizate, radio ș.a.

Până în prezent nu au fost editate într-o colecție specială documentele din timpul domniei

Cantemireștilor. Majoritatea acestora au fost publicate dispersat în mai multe volume, colecții documentare sau ediții singulare de documente, ceea ce cauzează diferite dificultăți în folosirea materialului respectiv. În plus, există un material documentar numeros și inedit. Din păcate, din perioada domniei lui Constantin Cantemir a fost publicată doar o infimă parte a documentelor care au ajuns până la noi. La o estimare aproximativă s-a constatat că cea mai mare parte a documentelor din perioada 1685-1693 rămân inedite. Fără punerea lor în valoare nu putem cunoaște numeroase aspecte ale vieții politice, sociale, culturale și economice ale Țării Moldovei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea în general, dar și realitățile politice, sociale și economice ale Țării Moldovei din timpul domniei lui Constantin Cantemir și a mediului în care s-a format viitorul mare cărturar Dimitrie Cantemir.

Proiectul prezentat își propune publicarea unui volum de documente menite să contribuie la o mai bună cunoaștere a societății moldovenești de la cumpăna secolelor XVII-XVIII. Din investigațiile preliminare s-a constatat existența unui număr impresionant de documente inedite. Scoaterea la iveală a acestor fonduri documentare va îmbogăți substanțial cunoștințele noastre despre viața socială, genealogie, stăpânii de moșii, circuitul moșiilor, istoria localităților, istoria relațiilor agrare, a instituțiilor medievale, a exercitării puterii în statul medieval Țara Moldovei și încă a multor altor domenii ale vieții sociale, culturale și materiale din spațiul Țării Moldovei, care este puțin cunoscut mediilor științifice de la noi, mai ales pentru perioada sfârșitului secolului al XVII-lea – începutul celui de-al XVIII-lea.

Din secolul al XIX-lea și până în prezent, în istoriografia românească s-a publicat o serie de documente privitoare la trecutul istoric al Țării Moldovei. Aceste ediții au cuprins anii 1685-1693, adică perioada domniei lui Constantin Cantemir. Pentru a avea întregul tablou la dispoziție, a fost necesară inventarierea mai multor colecții de documente editate care ar putea să conțină documente interne din timpul domniei lui Constantin Cantemir, multe dintre documente păstrându-se doar în edițiile vechi, originalele fiind între timp pierdute.

După cum se poate constata, în istoriografia românească există niște teme preferențiale spre care și-au îndreptat atenția studiile istorice ale celor mai importanți specialiști în domeniu. De acest privilegiu s-a bucurat și marele nostru savant Dimitrie Cantemir¹. Totodată, a rămas

¹ Vezi în acest sens ultima contribuție bibliografică, *Neamul*

oarecum neglijată perioada de domnie a tatălui său, Constantin Cantemir², fără de care însă nu putem cunoaște intervalul de timp care cuprinde nașterea și formarea remarcabilului nostru clasic³.

Pe parcursul proiectului s-a lucrat la realizarea repertoriului documentar al actelor publicate din timpul domniei lui Constantin Cantemir. Au fost inventariate documentele privitoare la domnia lui Constantin Cantemir din colecțiile Gheorghe Ghibănescu, Theodor Codrescu, L. Boga și altele. O atenție specială s-a acordat și colecțiilor de documente publicate în ultima vreme în diferite periodice: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol” din Iași, „Revista Arhivelor”, „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași ș.a.

După cum s-a constatat, cea mai mare parte a documentelor din perioada anilor 1685-1693 a rămas inedită, iar principalele fonduri arhivistice unde se păstrează documentele din timpul domniei lui Constantin Cantemir se află la Iași și București.

Pornind de la această realitate, atenție primordială s-a acordat depistării documentelor originale, a copiilor și rezumatelor păstrate în special în arhivele din România. Inventarierea documentelor a demarat la începutul anului 2009, în **deplasările de scurtă durată** (finanțarea cărora s-a făcut doar la jumătatea lunii decembrie 2009, când arhivele din Iași și București erau deja închise) la Iași și București. În urma acestor cercetări la fața locului s-a reușit inventarierea și fotocopierea unui număr important de documente.

Arhivele Statului Iași

În perioada anului 2009, la Arhivele Statului Iași au fost identificate 132 de documente: originale, copii și mențiuni pentru anii 1685 și 1686. Acestea au fost fișate, inventariate, fotocopyate și acum se află în derulare prelucrarea lor arheografică. Pe parcursul anului 2010 au mai fost efectuate niște investigații depistându-se alte documente pentru perioada 1687-1688.

Cantemireștilor. Bibliografie, coordonator acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

² Prima și ultima monografie privitoare la personalitatea lui Constantin Cantemir aparține chiar lui Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, cognomento Senis, Moldaviae Principis*, în latină și traducerea românească de N. Iorga, vol.I-II, București, 1924. Alte studii și articole despre Constantin Cantemir vezi în *Neamul Cantemireștilor ...*, p.16-18

³ Despre adevărata personalitate a lui Constantin Cantemir vezi temeinicul articol semnat de Constantin Rezachevici, *Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei*, în „Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII”, coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Ed. „Știința”, 2008, p.47-92.

Arhivele Statului București

La Arhivele Statului București au fost depistate și fișate un număr de 260 de documente. A fost făcută comanda pentru realizarea copiilor de pe aceste acte și în scurt timp urmează să intrăm în posesia lor.

Etapele investigațiilor arheografice constau în descifrarea, colaționarea și redactarea actelor istorice. Materialul prelucrat până în prezent sau conține informații extrem de prețioase inedite, sau completează informațiile deja cunoscute cu privire la viața socială, genealogie, stăpânii de moșii, circuitul moșiilor, istoria localităților – un domeniu care se bucură de un interes sporit în Republica Moldova – istoria relațiilor agrare, a instituțiilor medievale și a evoluției lor, a exercitării puterii în statul medieval Țara Moldovei și încă a multor altor domenii ale vieții sociale, culturale și materiale din spațiul mai cu seamă răsăritean al Țării Moldovei, care este puțin cunoscut mediilor științifice de la noi și din străinătate.

Materialele descoperite sunt deosebit de interesante pentru cunoașterea realităților istorice din acea perioadă. Din ele, se întrezărește o lume în plin proces de transformare și modernizare, rezultă un dinamism nemaiîntâlnit până atunci. Este perioada fărâmițării moșiilor, când apar numeroși stăpâni de pământ. Totodată, în acest răstimp nu încetează procesul de acumulări masive de pământ, proces expus în istoriografie și demonstrat inclusiv prin aceste acte. Este și cazul cumpărării pe bucăți mici ale moșiilor de către Iordache postelnicul (actele din 10 aprilie 1686, 27 aprilie 1686, 16 mai 1686 ș.a.), Frangole vameș (actele din 12 aprilie 1686, 24 aprilie 1686, 23 ianuarie 1691 ș.a.).

În acte apar martori o serie de mari boieri, ceea ce contribuie la cunoașterea mai bună a elitelor politice din acea perioadă și a activității lor (actul din 29 mai 1686). Documentele prezintă și probleme legate de diferite compartimente ale dreptului civil, precum cel de moștenire – diată (10 martie 1686 și 3 iulie 1687). Istoria dreptului se completează cu principii ale dreptului penal, cum ar fi cel al furturilor și al modului de pedepsire a lor (cazul furtului orzului din 9 mai 1687).

În acte figurează diferiți funcționari ai administrației: vornici (10 aprilie 1686), hotnogii (6 martie 1686, 30 martie 1686, 8 iunie 1688), armași (30 martie 1686), preoți și alți slujitori ai bisericii (30 martie 1686, 16 mai 1686).

Documentele vremii dezvoltă un fenomen cultural care merită toată atenția noastră. Este vorba de numărul cunoscătorilor de carte pentru această perioadă. Astfel, se constată o creștere substanțială a acestora, dar și o lărgire considerabilă a bazei sociale a persoanelor cărturare. Dacă în primele

secole de existență a statului moldovenesc numărul lor era destul de restrâns, situația se schimbă în secolele următoare. Acest lucru se poate constata și în materialele prezentate unde apar persoane care semnează ele însele (24 februarie 1686, 6 martie 1686, 30 martie 1686 ș.a.).

După cum a fost semnalat anterior, Domnul Țării Moldovei în anii 1685-1693, Constantin Cantemir, tatăl unuia dintre cei mai mari intelectuali pe care i-a avut neamul nostru, Dimitrie Cantemir, nu știa carte. El a *învățat* doar să semneze actele. În investigațiile efectuate asupra documentelor interne, emise de cancelaria domnească, am surprins procesul prin care Domnul țării a învățat să semneze. Inițial cineva îi plasa niște puncte pe act, iar Domnul semna urmând aceste puncte. Astfel, pe actul din 11 iulie 1685 se văd cu ochiul liber punctele de-a lungul cărora și-a pus Domnul semnătura.

Materialul prezentat este unul foarte captivant pentru cei interesați de genealogie. Astfel, apar documente care oferă un segment important pentru studiile genealogice. Cu atât mai mult cu cât unele acte largesc sfera investigațiilor asupra mai multor generații – preaprestrănepot (cum e cazul actului din 12 noiembrie 1686).

Există acte care prezintă spectrul etnic în Moldova de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea. Astfel, figurează persoane care semnează grecește, lucru sugestiv pentru schimburile culturale dintre cele două etnii în Țara Moldovei (5 decembrie 1685, 24 februarie 1686, 29 mai 1686).

Viața socială, genealogia, stăpânii de moșii, circuitul moșiilor, istoria localităților, istoria relațiilor agrare, a instituțiilor medievale, a exercitării puterii în statul medieval Țara Moldovei etc., aspecte prea puțin cunoscute mediilor științifice de la noi, mai ales din perioada sfârșitului secolului al XVII-lea – începutul celui de-al XVIII-lea, sunt prezente în aceste materiale. Numeroasele documente scoase la iveală vor contribui la realizarea mai multor obiective.

Deasemenea, din timpul domniei lui Constantin Cantemir datează un frumos document intern, dat pentru negustorii din Iași, prin care Domnul Țării Moldovei, la 4 mai 1686, îi scutește pe aceștia de unele dări și angării. De menționat că acest act s-a aflat mai multă vreme în atenția istoricilor⁴, iar

⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II (1661-1690), editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura „Dosofteri”, 2000, p.553-554, nr.630 - edițiile actului.

specificul lui constă în icoana Sfântului Nicolae imprimată pe verso-ul documentului⁵.

Interesante sunt actele despre deplasările populației, venirea și stabilirea persoanelor în Moldova, dar și plecarea în alte țări a moldovenilor. Astfel, în actele vremii apare mențiunea despre fuga unui oarecare Chiriac în „Țara Căzăcească”, iar averile îi sunt luate în contul datoriilor care au rămas în urma lui (cum ar rezulta din documentele din 15 martie 1688, 15 mai 1688 ș.a).

În general, informațiile cuprinse în aceste documente reflectă situația în care se afla societatea Țării Moldovei în perioada domniei lui Constantin Cantemir, precum și evenimentele care se produceau atunci. Informațiile respective se referă mai puțin la lupte, războaie și confruntări diplomatice. Este vorba de niște probleme care, deși au interesat mai puțin pe istoricii care s-au ocupat de această perioadă, sunt tot atât de importante ca și celelalte știri. Ele scot în evidență starea generală a societății moldovenești la sfârșitul secolului al XVII-lea într-o perioadă de confruntări teribile pentru obținerea întăietății pe terenul țării de la est de Carpați. Această situație este cuprinsă în mod evident și în lista documentelor emise de diferitele cancelarii, domnească sau locale, precum și de persoane particulare. După cum este cunoscut, anume la începutul domniei lui Constantin Cantemir, regele Poloniei Jan Sobiecki a promovat o politică activă față de Țara Moldovei, ocupând partea de nord. Actele de epocă reflectă cât se poate de clar această situație. Astfel, aproape că lipsesc actele pentru localitățile din Țara de Sus, majoritatea actelor referindu-se la așezările din zona centrală și de sud a Țării Moldovei.

Așadar, importanța acestui proiect este evidentă. Deși finalizează în 2010, programul de stat „Dinastia Cantemireștilor – polifonismul preocupărilor științifico-artistice” anunță o oportunitate. Este necesară continuarea investigațiilor pentru a publica un corpus de câteva volume de documente care să cuprindă toate documentele din timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685-1693). Numai așa putem cunoaște în profunzime o perioadă atât de importantă din istoria Țării Moldovei.

⁵ Acest fenomen iconografic deosebit a stat la baza unui studiu special: Petronel Zahariuc, *O icoană pe pergament din veacul al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” – Iași, tom.XXXV (1998), p.159-168; *Ibidem*, în Petronel Zahariuc, *De la Iași la Muntele Athos. Studii și documente de istorie a Bisericii*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, p. 65-73.